

מלאכת מהשבת

בדיקת חמץ

- א. אמרה תורה (שמות יג, ז) "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך", היינו שיש לאו שלא יהיה חמץ בביתו במשך שבעה ימי הפסח, ועוד יש מצות עשה של "תשביתו" בערב פסח משעת חצות לבער את החמץ [ורבנן גזרו והקדימו לשרוף שעה אחת קודם חצות].
- ב. מדאורייתא בביטול בעלמא סגי, ונחלקו הראשונים למה מהני ביטול החמץ, תוס' (פסחים ד: ד"ה מדאורייתא) ס"ל דביטול הוה הפקר, וכיון דאין החמץ שלו אינו עובר בכל יראה, ואילו הרמב"ן (שם ד"ה ענין) והר"ן (דף א. מדפי הר"ה ד"ה ומהו ענין) ועוד ראשונים ס"ל דאינו הפקר, רק מגלה דעתו שאין החמץ שוה אצלו לממון ועל כן אינו עובר, ולכן כתבו הראשונים, דסגי בביטול בלב, ואי אמרת דהביטול הוה מטעם הפקר צריך לבטל בפחא.
- ג. רבנן גזרו דלא מהני הביטול גרידא וצריך גם לבער החמץ, ולדעת הר"ן הטעם, שכיון שעיקר הביטול בלב כנ"ל שמא אינו מכוון לבטל באמת ובלב שלם, ואילו לדעת התוס' דהוה לשון הפקר לא חיישינן להכא, דהא דברים שבלב אינם דברים, רק מש"ה צריך לבער כדי שלא יבוא לאוכלו. ולכן אומרים (בנוסף ללחמיהא) "ליבטל וליהוי הפקר כעפרא דארעא", שמצד אחד אומר מפקירים כדברי התוס', וכמו כן אומרים שיהא "כעפרא דארעא" כדברי הראשונים שאינם חשובים בעינינו.
- ד. תקנו רבנן שיבדקו בליל י"ד בשעה שבני אדם מצויים בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה, כי חששו שמא ימצא גלוסקא יפה בפסח ולא יבערנו מיד, ואחרי שיודע שיש לו חמץ והוא אינו מבטלו עובר עליו, לכן תקנו שלבד ממה שמבטל יבדוק את ביתו כדי שלא ישאר חמץ בביתו.
- ה. בגמרא (פסחים ז:) ילפינן מפסוקים, שיבדקו את הבית מן החמץ לאור הנר דוקא, וכתב הר"ן (שם) שהבדיקה לאור הנר הוא מדאורייתא, אבל אם אינו רוצה יכול לבטל ואינו חייב לבדוק, אמנם רבנן חייבו בדיקה דייקא.
- ו. מצד הדין היה צריך לבדוק כל הבית לאור הנר, אך כיון שהדבר כרוך בטירחה מרובה, לכן כתב ה'שערי תשובה' (סימן תלג ס"א) שהמנהג לסמוך על מה שמנקים את הבית לפני ליל בדיקת חמץ, וממילא יכול לבדוק בליל י"ד מקופיא את כל המקומות שמכניסים בו חמץ, וא"צ לטרוח יותר, כי סומך על מה שניקו את הבית תחילה.
- ז. ומוכל מקום יש מקומות שמשאירים שם מאכלי חמץ גם אחרי נקיון הבית, כגון פינה אחת במקרה או במטבח, וכן הארונות של המשקאות החריפים שיש בהם חמץ גמור [וכן יבדוק את המלחיה: שמשתמשים בו לשבת, שלפעמים שוכחים לרוקנה, והלא יש שם פירות גדולים מן החלות], ושם מחויב מצד הדין לבדוק כראוי, ואם מצא שם חמץ יתנם במקום מסוים יחד עם הפתיתים, ולמחר ישרפם.
- ח. מצא חמץ בעת הבדיקה יכול לזרוק או לשפכו ואין בזה משום כל תשחית [יש אנשים שנלחצים כשמוצאים חמץ בליל בדיקת חמץ, אבל האמת שזו עיקר המצוה, ואדרבה ישמח שנודעו לו לקיים דברי חכמים בשלימות], וכן יכול למכרו לגוי, ואם הוא נוהג שלא למכור חמץ בעין (ראה לקמן אות כב) יכול לתנו לבעל חנות שימכרנו יחד עם החמץ שלו, אך יוציאנו מביתו, כדי שיהיה אצל בעל החנות כל הפסח, ולאחר הפסח אינו יכול לתבוע מבעל החנות שיחזירו לו, דא"כ הערמה בעלמא היא, ורק אם החזירו הלא מדעתו יכול לקבלו.
- ט. כתב הרמ"א (סימן תלג ס"ב) "ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבדוק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה" [ובזמננו שסומכים על נקיון הבית שלפני י"ד כאמור שמחשיבים את המקומות שניקו כמקום שאין מכניסים בו חמץ שפטור מבדיקה, יתכן שמחויב מצד הדין לתת הפתיתים, ואין זה מנהג בעלמא], ויתנו הפתיתים במקום שדרך לשים שם חמץ, אבל אם יניחם מתחת לתמונות וכדומה לא הועיל כלום, שהרי היא מקום שא"צ בדיקה.
- י. פסק המחבר (סימן תלג ס"ז) שאם יש חור בקיר "בודק עד מקום שידו מגעת", ואין הכוונה לחור עמוק שאינו יכול להגיע לשם, דהא פשיטא שא"צ בדיקה, רק אף חור שבדוחק יכול ליטול משם דברים נמי א"צ בדיקה, ולכן מכשירי חשמל שיש בהם חריצים שנופלים לשם פירורי חמץ א"צ לטרוח להוציאם משם, כי אין ע"ז חיוב בדיקה [מיהו אם משתמש בהם בפסח להכנת מאכלים, צריך לבערם או לשפוך עליהם אקונומיקה (דאו אינו ראוי לאכילת כלב), דהא איכא למוחש שיפילו הפירורים לתוך מאכלי פסח, והלא נאסר אכילת משהו חמץ].
- יא. ארונות גבוהים שאין דרך האדם לפתוח באמצע סעודתו א"צ בדיקה, וכן ארונות בחדר שינה שאין הדרך להשתמש בהם באמצע סעודה פטורין מן הבדיקה, מיהו אם יש לו ילדים קטנים צריך לבדוק גם ארונות אלו, כי דרך הילדים ליטול מאכלי חמץ בכל מקום, ועל כן נחשבין כל הארונות הנמוכין כמקום שמכניסין בהן חמץ.
- יב. חדר המדרגות צריך בדיקה מצד הדין, וכל אחד מחויב לבדוק מדירתו ולמטה, אבל הקומות העליונות אינן מוטלות עליו, וטוב לקבוע בין כל הדיירים שכל אחד יבדוק את הקומה שלו, ונמצא הכל נקי.
- יג. מפורש בשו"ע (סימן תלג ס"ז) דמקום פתוח שעורבים יכולים ליכנס שם א"צ בדיקה, ולכן החצר המשותפת א"צ בדיקה [הגם שאין הדבר מצוי שיאכלו עורבים, ולכן צדדתי בתחילה שיש להחמיר בזה, מיהו תקופה קצרה אחרי שאמרתין כן ברבים אכלתי סעודת שבת בגג הבית, ובא עורב ונטל חלה מהשולחן, וראיתי סימן מן השמים שדברי חכמים קיימים].
- יד. רבים טועים ומזלזלים ואין בודקין את חדר המדרגות, ושלא כהוגן הם עושים. גם רע עלי המעשה, שבימים לפני פסח, וגם אחרי בדיקת חמץ, כשהבית נקי לפסח, שולחים את הילדים לאכול בחדר המדרגות כדי שלא יהא לו חמץ בבית, ואין מרויחים בזה כלום, שהרי בכח"ג נשאר חתיכות גדולות של חמץ בחדר המדרגות, נמצא מהדר בביתו שלא יהיה לו חמץ ובחדר מדרגות עובר על זה, והלא מקום זה הוא שלו וברשותו בשותפות, מאי שנא הכא ומאי שנא הא, לכן ישגיח בזה מאד, שהילדים לא ישאירו חמץ אחרי האוכל בחדר המדרגות.
- טו. חמץ שזורקים לפח שנמצא ברשות הרבים אינו עובר עליו, ואם יש פח ברשותו, אם החמץ פחות מכזית כיון שנהיה מטונף בפח מותר, ואם יש כזית ישפוך על זה חומר אקונומיקה שמבטל המאכל מאכילת כלב.

* בבאיור דבריהם יש שני דרכים באחרונים, ב'נתיבות המשפט' (סימן רסב סק"ד) מבאר, דכיון שע"פ האמת אין חמץ ברשותו של אדם, שהרי הוא אסור בהנאה, ורק עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו (פסחים ו:), לכן כשמגלה דעתו שאין החפץ שוה ערך בעיניו הרי הוא מקיים "תשביתו" ע"י הביטול, דמהני התנערותו של האדם מן החפץ כדי שלא יכנס ברשותו, נמצא ביטול חמץ זה אינה פעולה שהאדם עושה להוציא את החמץ מבעלותו, רק כאשר מבטל החמץ אין התורה מכניסה את החמץ לרשותו. אך קשה עליו מדברי הרמב"ן (בפסחים שם) שמדמה ביטול חמץ לאכידה שנתיאשו בעליה, והתם ודאי לא שייך ענין זה, לכן מסבירים שיטת הראשונים, דבדבר שיש לאדם בעלות גמורה צריך מעשה הפקר בשביל שיצא מבעלותו, אבל בחמץ כיון שאין הדבר ברשותו, וחסר בבעלותו שלו, סגי בביטול שמגלה דעתו שלא ניחא ליה [בלי שיפקיר במפורש את החמץ] ושוב אינו שלו, וזה דומה לאכידה שאינו ברשותו דסגי ביאוש שיצא מבעלותו, ולא צריך להפקירו. ולפי לדרך זו הביטול היא פעולה שהאדם עושה להוציא את החמץ מבעלותו.

מכירת חמץ

- טז. חמץ של גוי אין עוברין עליו בבל יראה (פסחים ה:), ולכן אם מוכר חמצו לגוי מהני, אמנם כתבו הפוסקים (הובאו במשנ"ב סימן תמ"ב סק"ב) שמעיקר הדין צריך להוציא החמץ שמוכר לגוי מביתו, דאל"כ נראה המכירה כהערמה בעלמא, אך מאחר שקשה הדבר לעשות כן, לכן מחדש הב"ח (שם) שאפשר למוכר את המקום לגוי [ובאר"י ישראל שאסור למוכר משום "לא תחנם" (עי' ע"ז כ), יכול להשכיר להם את המקום], ושם משאיר את החמץ שמוכר לו, ושוב אין זה שלו וברשותו.
- יז. מיהו אכתי איכא למיחש שמא יבא לאוכלו, לכן כתוב בשו"ע (סימן תמ"ב) שיעשה מחיצת עשרה לפני המקום שמניח שם החמץ המוכר. ומאחר שגם זה קשה מאד לעשות, לכן יכול לסמן את המקומות הללו, ולהדביק הארון בדבק באופן שיהא קשה לפתחו, ואז לא יבא לטעות להשתמש בהם.
- יח. אברכים האוכלים אצל הוריהם במשך כל הפסח, ולכן אין משתמשים ברוב שטח בתיהם, יכולים למוכר את החלקים שאינם משתמשים בהם, ויסגרו את הארונות עם דבק, ואז א"צ לנקות את הארונות הללו, וגם לא לבדוק שם חמץ, ויש מחמירים למוכר מקומות אלו במכירת י"ג, כדי שלא יתחייב בבדיקה, וכך נקט המשנ"ב (סימן תלו סק"ב), אמנם ה'חתם סופר' (הגהות לשו"ע שם) ועוד אחרונים ס"ל, דאף בלא מכר ב"ג א"צ לבדוק, כיון שעתיד למוכרו, וכן נוהגים.
- יט. טוב שלא למוכר כל ביתו לגוי, שע"ז מפקיע מעצמו חובת בדיקה, רק ימכור כל הבית וזאת ריצפת הסלון וכדומה, ושם יניח הפתיתים ויבדוק, וקיים מצוותו. במקום הצורך יכול להוציא באופן עראי דברים מהמקומות שמכרו לגוי.
- כ. מנהג ישראל שכל אחד מוכר החמץ שיש לו בביתו, כי יתכן שלא בדק היטב ונשאר חמץ במקום סתר, ועל כן מוכר את החמץ בכל מקום שהוא, נמצא שאנו עושים ארבעה דברים: ביטול, בדיקה, ביעור, מכירה.
- כב. מנהג רוב קהילות בישראל שלא למוכר חמץ גמור כי אם במקום הפסד מרובה, מיהו תערובת חמץ [שאין בו כזית חמץ בכדי אכילת פרס] וכן דברים שיש בהם חשש חמץ [כגון קמח] אפשר למוכר, אבל אין נוהגים להחמיר שלא לאכול אחרי הפסח חמץ שנמכר לגוי [ויש קהילות המדקדקים גם בזה].

נקיון הבית

- כג. בשו"ע הרב (סימן תמ"ב קונטרס אחרון סק"ח) האריך, שמעיקר הדין אין חיוב לבער פירורים, וכן כתב ב'שער הציון' (סימן תל"ג סק"א), וכ"ש הפירורים הנדרסים ברגלים או מטונפים קצת דלכו"ע אין צריך לבער, אך ישראל קדושים מבערים אף פירורים אלו, כמו שפסק המחבר (סימן תמ"ב ס"ו) "נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו" [ואם שופך חומר ניקוי שפוגם את האוכל מאכילת כלב בודאי אינו צריך לבער, וזה עצה לכל המקומות שקשה לנקות לשפוך חומר שפוגם את החמץ], מיהו הני מילי בכתלים שהיו בימיהם שהיה בהם חורים עבים מאד [כמו שאפשר עדיין לראות בכותלי הבתים הישנים בירושלים], ויכול לישאר שם פירורים גדולים של חמץ, אבל בכתלים שלנו א"צ לשפשף, דאף אם יש שם כל שהוא חמץ אינו חייב לבער, ומכל מקום אף בזה כתב בשע"צ (סק"ו) דישאר קדושים ונוהגים אף במשהו, לכן טוב להזהר בזה, וכן כתב המשנ"ב (סימן תמ"ב סק"י) שטוב לכבד את הבית [ויש בזה משום הידור מצוה], ובפרט במקום שאוכלים שם בפסח, שאם לא יכבד הפירורים עלול החמץ ליפול לאוכל, והלא איסור אכילת חמץ ודאי אסור במשהו.
- כד. כתב הרמ"א (סימן תל"ג ס"א) שיש לבדוק כיסי הבגדים שאוכלים בהם, דמצוי שנופל לתוכם חמץ, אבל אם מכבסים אותם בחומר כביסה הרי נעשו מטונפים, ושוב א"צ בבדיקה מעיקר הדין, רק צריך לבדוק שאין שם כזית.
- כה. צעצועים שהילדים משחקים בהם צריכים בדיקה, והכי נמי אם שורה אותם במים עם חומר ניקוי א"צ בבדיקה, כיון שעששו מטונפים, ומכל מקום אל יניח העצצועים על השולחן בפסח, דלגבי אכילה יש להחמיר גם במשהו חמץ שהוא מטונף, כל זמן שראוי לאכילת כלל.
- כו. ספרים שמשתמשים בהם בשעת סעודה בפסח צריך לעבור דף אחר דף ולהוציא החמץ [ומה שמנערים ודופקים הספרים אינו מועיל כלום], כי לפעמים יכול להיות פירורים בתוך הספרים, ואם יפול לתוך האוכל ח"ו עלול להיכשל באיסור אכילת חמץ במשהו, אבל ספרים שלא משתמשים בשעת הסעודה בפסח נהגו רוב ישראל לסמוך על השיטות שאין חובת ביעור בפירורים.

הכשרת המטבח

- כז. בשיש של המטבח משתמשים בו לחמץ רותח בכל ימות השנה, לכן הרוצה להשתמש בו גם בפסח, צריך לכסות את השיש עם כיסוי חזק שאינו נקרע, ומעיקר הדין מהני בזה, מאחר שהשיש קר, ואף אם יניח רותחים בפסח על השיש קיימא לן (יו"ד סימן קה סק"א) דתנאי גבר וכולע רק כדי קליפה, והכיסוי הוא ה'כדי קליפה', אמנם כתבו הפוסקים (משנ"ב סימן תנ"א ס"ק קטו) דראוי גם להכשיר את השיש על ידי הגעלה, ומכל מקום הגעלה לבדה לא מהני, כי מעיקר הדין צריך להגעיל על ידי אבן מלובנת, וגם יש בזה פרטי דינים הרבה, לפיכך כדאי גם לכסות השיש בכיסוי.
- כח. כיצד מוגעלים, מייבש את השיש שלא יהא רטוב [דבלא"ה יקררו המים את הרותחים הנשפכים] ומרתיחים קומקום שלא השתמשו בו לחמץ גמור למשך 24 שעות, ועדיף שבעת השפיה ימשיכו המים לרתוח ולבעבע [גם בקומקום שנשלף אפשר לחבר החלק התחתון המרתיח עם הקומקום ע"י דבק כדי שימשיכו המים להתבשל], ואז ישפוך המים על כל השיש. ויתחיל ממקום הנמוך ביותר, דהיינו הכיוונים מבפנים [כי אם ישפוך על השיש ינסו המים לכיוונים ויתקרו, וכאשר ישפוך הרותחים יתקרו מן המים התחתונים], ואח"כ שופך על שאר מקומות השיש [וסגי לשפוך מים פעם אחת]. ראוי גם לכסות את הקיר הסמוך לשיש עד גובה הסירים, כי יתכן שאף הם בלעו מן החמץ [אך בזה אינו צריך כיסוי עבה, כי גם כיסוי דק לא יקרע] וכן ישפוך עליהם רותחים במקום הגעלה.
- כט. גם את הברזים יש להכשיר, שמודליק את ה'ביולר' למשך שעה ופותח את הברז עד שיוצא מים רותחים מאד [ולא מהני אם נרתחו על ידי דוד שמש, דכשם שבמשך השנה נבלעו ע"י כח האש של הביולר כך צריך גם לפלוט בחום זה], ובתוך כך שופך על הברז מבחוץ מן הקומקום, ונמצא הגעיל את הברז מבפנים וגם מבחוץ.
- ל. טוב שבמשך 24 שעות לפני הגעלה לא ישתמש בשיש בדבר רותח, וכ"ש בחמץ רותח, כדי שבזמן הגעלה לא יהיו בליעות של חמץ שלא נפגמו.
- לא. יש הרבה דינים בענין הגעלת כלים [רוב הלכות אלו נשנו בהלכות פסח, כי דרך העולם היה להגעיל כלים לפסח], ובזמנינו יש לכולם כלים מיוחדים לפסח, וכיון שאין זה נוגע כ"כ למעשה לא נאריך בזה.
- לב. אך נזכיר דין אחד שאינו קשור דוקא לפסח, והוא מה שהרבה מדקדקים להגעיל כלים חדשים, מפני שהברק של כלי מתכת נעשה לפעמים משומן של בעל חי טמא, אבל מצד הדין א"צ לזה, שהרי מערבבים חומרים כימיים המבטלים את השומן מלהיחשב כמאכלים, ומכל מקום יש רבים המהדרים בזה, ותבוא עליהם ברכה.
- לג. סתימות או כתרים שיש בשיניים, בודאי בלעו טעם חמץ רותח במשך כל ימות השנה, אך אי אפשר להגעיל אותם, כי איך ישפוך מים רותחים לתוך פיו, לכן ראוי שבמשך 24 שעה לפני חצות של י"ד לא יאכל חמץ חם וע"ז נפגם הטעם, וכיון שאין דרך תשמישו של סתימות אלו במאכלים שהיה סולדת בהם על כן אפשר להקל ע"י שאינו משתמש מהם בחמץ שהיה סולדת בו במשך 24 שעות.

² עובדא ידענא, באחד שסימן את הארונות של הסירים במטבח ולא הדביק אותן כראוי, ומחמת ההרגל שכחו בפסח והשתמשו בסיר של חמץ ואכלו התבשיל שנתבשל בה [ואף שכבר עברו כ"ד שעות מאז שבישלו בה חמץ, אסור לאכול תבשיל זה לדעת הרמ"א בסימן תמ"ז ס"ו], לכן ידביק היטיב את הארונות הנמכרים כדי שלא יפתחו בקלות, ואז לא יבא לידי מכשול.

³ לכאורה אינו מובן כיצד אפשר לעשות ביטול מצד אחד ומכירה מצד שני, והלא אם מפקירו או אינו מחשיבו ונהיה הפקר כיצד יכול למוכר דבר שאינו שלו, וצ"ל שתיקנו למוכר לפי שיטת הראשונים שביטול אינו הפקר, ולכן יש לחשוש שמא אינו מבטל באמת, ובעומק לבו מחשיב את החמץ וא"כ החמץ שלו ויכול למוכרו, ונמצא שהמכירה היא על תנאי, דאם הביטול מהני א"צ למכירה, ורק אם הביטול אינו מועיל, כי לא ביטל בלב שלם, אז רוצה שיחול הקנין של המכירה אבל לשיטת התוס' שגם אם הביטול מועיל צריך לבער שמא יבא לאוכלו איך מועיל המכירה בחמץ שבטלו ואינו שלו.

ואפשר לעשות עצה שתועיל לכו"ע, שימכור תחילה ואח"כ לבטל, אך מאחר שהמכירה נעשית ע"י הרב ברגע האחרון [כי אין הרב קונה החמץ מישראל, רק משמש כשליחו כדי למוכרו לגוי, והרב מוכרו לגוי ברגע האחרון, כי תמיד יש אנשים הנזכרים זמן קצר לפני הזמן, וממילא אינו יכול לצמצם ולבטל אז], אי אפשר לעשות כן, מיהו אכתי היה מקום שיאמר בשעת הביטול שאין הביטול חל כי אם אחרי המכירה, ואז יועיל לכו"ע [ולשיטת הראשונים שביטול מועיל כיון שהחמץ אינו בשרותו, אזי באמת חל הביטול רק בשעה שהחמץ אסור בהנאה אחרי המכירה, ופשוט], אבל לא נהגו כן, ואפשר לומר, שדעת האדם לעשות באופן הראוי, וממילא חל הביטול רק אחרי המכירה.

שיעורי הרב דקהילתנו הק'

הגאון רבי בצלאל וקסלשטיין שליט"א

הלכות פסח, חלק ב'

גליון לו, שנה ב'

מלאכת החשבה

ערב פסח

- א. צריך להסתפר וליטול צפורניו לפני חצות היום של ערב פסח, ובדיעבד אין להסתפר אחרי חצות, אך בנטיילת ציפרנים אפשר להקל (משנ"ב סימן תעח סק"ה).
- ב. הבכורים מתענים בערב פסח (שו"ע סי' תע), ונוהגין לעשות סיום מסכתא ואז יכולים לאכול בסעודת מצוה [ועל הבכורים לזוהר שלא לשתות קפה לפני התפילה, שהרי עדיין לא שמעו את הסיום].
- ג. השנה שחל ערב פסח בשבת מקדימים לצום ביום חמישי.
- ד. כשחל ערב פסח בשבת מסתפק בביה"ל (סימן תסה) אם ערב שבת מותר בעשיית מלאכה, ולמעשה יש להקל בזה, ודינו כמו איסור מלאכה בכל ערב שבת (כמפורט בסימן רנא ס"א).

הלכות פסח

- ה. הצריך לבלוע תרופות שאין בהם טעם מעיקר הדין יכול לקחתם אע"פ שאינם כשרים לפסח, ואם יש בהם טעם צריך שיהא כשר לפסח, ואם אין לו תחליף שהוא כשר לפסח יעשה שאלת רב.
- ו. מעיקר הדין מותר להשתמש בסבון שאינו כשר לפסח, ואף לנקות בו כלי אכילה, כיון שאין הסבון ראוי לאכילת כלב, אבל בזמנינו שאפשר למצוא בקל סבונים שהם כשרים לפסח ראוי להתרחץ בסבונים כשרים, כי יש מחמירים בזה משום "סיכה כשתיה" (עי' באגרות משה: או"ח ח"ג סי' תסב), וגם ברחיצת כלים יש מחמירים להשתמש רק בכשר לפסח.

ליל הסדר

- ז. ארבע מוסות: טוב לכוון בברכת בפה"ג על כוס של קידוש שאם ירצה לשתות עוד יין הרי הוא פוטרם בברכה זו, כי אם שכח ושתה שלא בהסיבה צריך לשתות שוב, אמנם אם יצטרך לברך שוב על הכוס לא יוכל לשתות, דנראה כמוסיף על הכוסות, ולכן אם מכוון לשתות עוד ושכח

להסב יכול לשתות עוד כוס בהסיבה [עצה זו מהני רק בשתי כוסות הראשונות, אבל אחרי כוס שלישי וכוס רביעי אסור לשתות, דלאחר הסעודה נראה גם השתייה גרידא כמוסיף על הכוסות].

ח. נחלקו הראשונים כמה צריך לשתות, דעת רוב הראשונים דצריך לשתות רביעית, ובדיעבד סגי רוב רביעית, אך דעת הרמב"ן (הובא בשו"ע סי' תעב ס"ט) שצריך לשתות כל הכוס, ובדיעבד רוב כוס [ולדעת הפמ"ג (אשל אברהם שם סק"י) יכול גם לכתחילה לשתות אף רוב הכוס, ולא צריך לשתות כולה], ולכתחילה יש להחמיר כשיטתו, ולכן אם קשה לו לשתות הרבה יין יקח כוס קטנה שיש בו עכ"פ 86 סמ"ק [כמנין כו"ס] דהיינו שיעור רביעית, וישתה כל הכוס.

ט. גדולים וטובים שתו מיין ענבים לארבע כוסות [כך נהגאב"ד טשעבין זצ"ל ועוד], אך מי שיכול ראוי להדר על היין שיש בו אלכוהול^א, ומי שקשה לו הדבר יכול לשתות יין מופחת אלכוהול, או יערב מיין ענבים עם היין, כי בשו"ע (סימן רד סעיף ה) נפסק, שאפשר להוסיף חמשה חלקי מים על היין אם נשאר טעם יין, והגם שביין שלנו אי אפשר לערב לתוכו כל כך הרבה מים מפני שזה מקלקל טעם היין, מיהו מיין ענבים אפשר לערב, שהרי נשאר טעם יין.

י. כרפס: אוכל פחות מכזית ומכוון לפטור בברכה את המרור, ואם אכל יותר מכזית אינו מברך ברכה אחרונה.

יא. מה נשתנה: בשאלה השלישית שואל הבן, מדוע מטבילין שתי פעמים, ולכאורה לא נמצא תשובה לזה, ובפשטות התשובה היא, כעין מה שמצינו (פסחים קט.) שמחלקין קליות ואגוזין לתינוקות כדי שישאלו, ולכאורה מה התועלת שישאלו על הקליות, הלא אין בזה זכר ליציאת מצרים, וביארו הפוסקים (משנ"ב סי' תעב סק"נ) דע"י שמעורר אותם לשאול ישאלו גם על אכילת מצה ומרור, ועי"ז יספר להם סיפור יציאת מצרים, והכי נמי מעוררים אותם לשאול על הטיבולים כדי שישאלו גם דברים אחרים.

אמנם הב"ח (הובא בפמ"ג סי' תעג משבצות זהב סק"ז) מפרש, שדרך חירות היא לטבול לפני הסעודה, ובליל הגאולה מתנהגים כבני מלכים בדרך חירות [ובפמ"ג (שם) מביא עוד כמה דרכים להבין מהי התשובה לקושיא זו, עי"ש].

יב. רחצה: בביה"ל (סימן תעה ס"א) העיר, איך מברכים על נטילה זו, הלא נטלו ידים לפני 'כרפס', ובמשך כל אמירת ההגדה היו ידיו שמורים מן הזוהמא עי"ש, לפיכך טוב לגעת במנעלים או במקומות המכוסים כדי להתחייב בנטילה, ואז יוכל לברך.

יג. מוציא מצה: נוטל כל השלש מצות ומברך עליהם "המוציא", ואז מניח את המצה התחתונה ומחזיק את העליונה והפרוסה, ומברך "על אכילת מצה".

והיינו טעמא, כי בברכת "המוציא" צריך לחם משנה כמו בשאר שבתות וימים טובים ומשום מצות ליל הסדר צריך גם פרוסה, ולגבי מצות אכילת מצה נחלקו הראשונים (הובא בטור תעה) אם העיקר היא הפרוסה, שהיא לחם עוני [שדרכו של עני בפרוסה], או שעדיף לברך על העליונה שהיא שלימה, וכיון שמברכים על אכילת מצה ואכילה בכזית צריך לאכול כזית מהמצה שמברך עליה

^א דבגמרא (פסחים קח:) אמרו "שתאן בבת אחת, ידי יין יצא", ופירש רשב"ם "ידי יין - שמחת יום טוב", וקשה הלא בכל המועדים מקיים מצות שמחה ברביעית אחת, וכאן משמע דבעי ארבע כוסות, רק מכאן נראה, דבליל הסדר תקנו חז"ל מצות שמחת יו"ט ע"י ד' כוסות דייקא [וכך כתב המרדכי (שם) להדיא, שתקנו שמחת יו"ט בליל פסח עם ד' כוסות], וכשם ששמחת יו"ט אינו מקיים ע"י מיין ענבים, שהרי צריך דבר המביאו לידי שמחה, כך גם ארבע כוסות צריך שיהא יין משום שמחה.

"על אכילת מצה", ולכן מקיימים דברי שניהם ומחזיקים את שתיהם ומברך עליהן. ומהאי טעמא צריך גם לאכול כזית משניהן כדי לקיים כל הדעות.

יד. צריך לאכול הכזית בתוך כדי אכילת פרס, וכתבו הפוסקים (מג"א סי' תעה סק"ד) שיש ללעוס כל הכזית ולבלוע הכל ביחד, וה'אליהו רבה' כתב, שמספיק שיהיה בפיו ביחד ואין צריך לבלוע ביחד, בין כך ובין כך קשה לקיים דבר זה, וביותר לדידן שאוכלים שני כזיתים, לכן יראה לסיים אכילתו תוך חמש דקות, ועכ"פ לא יותר מתשע דקות.

טו. שיעור מצה: נחלקו הפוסקים (הובא במג"א סי' תפו) אם שיעור כזית הוא חצי ביצה או שליש ביצה, ועוד יש מחלוקת בגודל של הביצה, דעת ה'נודע ביהודה' (צל"ח פסחים קט:) וה'חתם סופר' בתשובותיו (או"ח סי' קכז) שבזמנינו נתקטנו הביצים, ולכן הוא שיעור גדול יותר, וזה השיעור המפורסם של ה'חזון איש', אמנם ברוב כלל ישראל היה נהוג כשיעור הידוע של רבי חיים נאה זצ"ל, דסגי בביצה שיש לנו, וכן נהגו רבותינו הק' זי"ע.

אך במשנ"ב (סימן תפו סק"א) מכריע להלכה, דבמצוות דאורייתא יש להחמיר על שיעור חצי ביצה, וכן בשיעור ביצה הגדול, ואילו במצוות דרבנן יכול להקל כשיעור רבי חיים נאה, וכן סגי שליש ביצה, ובשועה"ר (שם ס"א) מוסיף, דגם במרור מספיק אפילו שליש ביצה [ואילו המשנ"ב (שם) ס"ל דכיון שמברכים על אכילת מרור, צריך חצי ביצה], וטוב להחמיר בדאורייתא כשיטת החזו"א. והעיד גיסו הסטייפלר זצ"ל, שהחזו"א שיער כזית מצה כגודל כף היד בלי הבהוהן [והני מילי במצוות רגילות, אבל בדקות צריך יותר].

ולגבי אכילת מצה שמחמירים לאכול ב' כזית, סגי בלקיחת חצי כזית מן השיעור הגדול מהמצה העליונה ועוד חצי כזית גדול מן האמצעית, ונמצא קיים מצוותו מדאורייתא לכל הדעות [דמדאורייתא אין חילוק מאיזה מצה אוכל], ובזה כלול גם ב' כזיתים מהשיעור הקטן מכל מצה בשביל הברכה שזה מדרבנן, כי בחצי כזית של השיעור הגדול יש יותר מכזית בשיעור קטן.

מצות מצה מצוה חביבה היא מאד, כמו שפירש ה'תפארת שלמה' (רמזי פסח ד"ה בערב) בדרך רמז מאי דכתיב (שמות יב, יח) "בערב תאכלו מצות", שאפשר לפרש "בערב" מלשון מתיקות ועריבות, ולכן יזהר שלא יכנס ל'לחצים' על שיעורי המצה, אלא יקיים המצוה ברוגע ומתוך שמחה של מצוה.

טז. מרור: מצות מרור בזמן הזה דרבנן הוא, לפיכך סגי לאכול כגודל שליש ביצה כשיעור הגר"ח נאה, שהוא 18 סמ"ק נפח, והוא פחות מגודלו של קופסת גפרורים, והרוצה להחמיר כשיעור חצי ביצה יאכל 27 סמ"ק נפח.

יז. אפיקומן: פסק המחבר (סימן תעז"ס"א) שצריך לאכול אפיקומן לפני חצות, דזמן אכילתה כזמן אכילת הפסח, ומחמירים מספק כשיטת ראב"ע שאוכל עד חצות.

מנהג העולם שמאריכים יותר באמירת ההגדה ואין מדקדקים כל כך באכילת אפיקומן לפני חצות, וידוע שה'אבני נזר' (או"ח סי' שפא) נתן עצה לזה, שיאכל כזית מצה קודם חצות, ויתנה ויאמר, אם ההלכה כראב"ע (ברכות ט.) שאכילת פסח עד חצות הרי הוא מקיים מצוותו באכילה זו, ואחר חצות יכול להמשיך בסעודתו, דמה שאין אוכלים אחרי אפיקומן הוא בכדי שישאר טעם מצה בפיו, ומסתברא שא"צ לישאר טעם מצה כי אם בזמן שיכול לאכול מצה, לכן אחרי חצות אוכל כדרכו,

ואי קיי"ל כר"ע שיכול לאכול עד עלוה"ש הרי הוא אוכל כעת מצה בעלמא, ומקיים המצוה במצה שיאכל בסוף הסעודה², והדברים ידועים ומפורסמים.

והגרי"ז מבריסק זצ"ל הוסיף על זה, דאף מי שאינו יודע כל פרטי התנאי יכול לאכול מצה קודם חצות ועולה לו כאילו עשה התנאי, כי במה שאוכל אחרי חצות הרי הוא גורם שלא היתה האכילה הראשונה לשם אפיקומן, שאפיקומן היא המצה האחרונה, ואם אכל אח"כ שוב אין זה אפיקומן. אמנם אינו נראה לומר כן, דהא לפי זה מי שרוצה לאכול אחרי אפיקומן אין לעכב בידו, דאי אמרת שכבר אכל אפיקומן הלא בידו לאכול שוב מצה לשם אפיקומן ובהא איתגליא מילתא למפרע שבפעם הראשונה לא אכל לשם אפיקומן, ובפוסקים (סי' תע"ח ס"א) לא נראה כן.

יח. הלל: כתב הר"ן (פסחים כז: מדפי הרי"ף) שיש לומר גם את ההלל לפני חצות, והביאו הרמ"א (סי' תע"ח ס"א), ובריטב"א (הגדה של פסח ד"ה מעשה) הוסיף עוד, שישתנה כל ד' כוסות לפני חצות, אך גם המקפידים לאכול אפיקומן לפני חצות יכולים להקל בזה, וכן עמא דבר.

יט. פסק המחבר (סימן תפ"א ס"ב) "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה", ומה שכתב "חייב" לאו בדוקא הוא, כי בסיפור אחד ביצי"מ יצא ידי חובתו, רק רצ"ל שיכול להוסיף ולספר כמה שיותר, וכולם בכלל מצות סיפור יצי"מ.

ואע"פ שבמכילתא (סוף פרשת בא) כתב, שזמן סיפור יצי"מ הוא כזמן מצות מצה, ולמ"ד עד חצות מקיים המצוה רק עד חצות, צ"ל דמכל מקום מחמירים לקיים שיטת הראשונים שזמן אכילת מצה [וממילא גם סיפור יצי"מ] עד עלוה"ש.

עוד י"ל, דאף למ"ד עד חצות מודה דמקיים מצות סיפור יצי"מ עד עלות השחר, וכמו שמקשים על המעשה של התנאים שסיפרו ביציאת מצרים כל הלילה, והלא רבי אלעזר בן עזריה ס"ל דזמן אכילת מצה עד חצות וא"כ למה סיפר כל הלילה [ויש אומרים, שהיה מיסב כאורח אצל רבי עקיבא בבני ברק, אשר היה שם המרא דאתרא, ובמקומו נהג כוותיה], ובדברי הריטב"א על הגש"פ משמע שהיה קשה לו למה סיפרו כל הלילה הרי במכילתא כתוב שצריך לספר רק עד חצות, ולכן כתב, דממה שמביא בעל ההגדה מעשה זה משמע דקיי"ל להלכה שמצות סיפור יצי"מ כל הלילה, ומוסיף וכותב עוד באופן אחר "אחרי שגמרו ד' כוסות האריכו" בסיפור יצי"מ, ובפשטות אינו מובן דבריו, דמה להם להאריך אחרי זמן המצוה, אלא ודאי קמ"ל דאע"פ שכל מצות הלילה הן רק עד חצות סיפור יצי"מ שאני, ולכו"ע מצוותו כל הלילה.

גליון ההלכות

נודב על ידי ידידינו

החפץ בעילום שמו הי"ו

מתלמידי מורנו הרב שליט"א

להנצחות נא לפנות: 0548486555

² ויש להעיר, שאין בזה עצה לכו"ע, כי הביה"ל (סימן תע"ח ס"א) מביא שיטת ראשונים שזמן אכילת פסח הוא מדאורייתא עד עלוה"ש, ורבנן אמרו עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, ולדידהו אסור לאכול אחרי חצות מצד הדין דאורייתא [דאכתי זמן מצוה היא, וצריך שישאר טעם מצה בפיו], וצ"ל שהאבנ"ז לא חשש לשיטה זו, ויישב מנהג העולם לפי הדעה המרווחת בראשונים, שהתנאים נחלקו אם זמנה עד חצות או עד עלוה"ש.